

פרשת ניצבים-וילך

העם ובעונשו, ואילו ההמשך שב"ניצבים" עוסק בחטא של אדם בודד ובעונשו.

באופן זה, תחילת פרשת ניצבים מהווה המשך של מעמד הר גריזים. כשם שבהר גריזים נתקלל כל מי שיעשה עבירות בסתר - כך בתחילת פרשתנו מבטיח ה' להיפרע מכל מי שמפר לבדו את הברית שנכרתה עם הקב"ה. בפרשתנו נאמר "הנסתרות לה' אלוקינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם" (כ"ט, כח), ואילו ברשימת הארורים שב"כי תבוא" נמנו עבירות רבות השייכות ל"נסתרות". למעשה, לאחר שעם ישראל יחזור בתשובה, מצבו יחזור להיות כמו שהיה לפני הקללות: "והותירך ה' א-להיך בכל מעשה ידך, בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה" (ל', ט), במקביל לברכות שבפרשת כי-תבוא - "והותרך ה' לטובה בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך" (כ"ח, יא).

סיום פרשת ניצבים מהווה סיכום של הברית שנכרתה עם ישראל, ופורטה בפרשות "כי תבוא" ו"ניצבים":

"העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ, החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה, ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך". (ל', יט)

זוהי סגירת המעגל שנפתח בפרשת ראה - "ראה אנוכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה", וכן זהו סיכום של הברית: הקב"ה נתן לפנינו ברכה וקללה, ועלינו לבחור בחיים. בהמשך נצטרך לבאר מדוע התורה סיכמה את דברי הברית בטרם נשלמו דברי הברית הזו.

שממת הארץ

בהמשך הפרשה, התורה קובעת כי לאחר שיבואו על עם ישראל הברכות והקללות, הם ישיבו את לבם וישובו אל ה'. התורה אינה קובעת מתי תהליך זה עתיד להתרחש, ואף אינה מציינת מה יגרום לעם ישראל לחזור בתשובה לאחר שכל הקללות לא גרמו לו לשוב. לכאורה, התשובה לשאלה זו מצויה אף היא בפרשתנו: בניהם של עם ישראל (וכן הגוי שיבוא מארץ רחוקה) יראו את מצבה של הארץ, ויסיקו מכך את המסקנות לגבי התנהגותם. כתוצאה מכך, ישוב העם בתשובה אל ה', והקב"ה יסלח לו.

ואכן, על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת? מדוע הארץ סובלת כאשר בני ישראל גולים ממנה? התורה נותנת לכך מספר הסברים: ראשית - שממת הארץ היא עונש לבני ישראל על חטאיהם. פרט לכך, הארץ שובתת כהשלמה לשנות השמיטה שבהן היא לא שבתה. הסבר נוסף (המודגש ברמב"ן) הוא שהארץ שוממת כדי שהאויבים לא יתייטבו בה. כאן, התורה מוסיפה מטרה נוספת לשממת הארץ: כדי שעם ישראל יראה את השממה ויחזור בתשובה. אנו רואים, אם כן, שכפי שארץ

סיום התוכחה

פרשת הברכות והקללות שב"כי תבוא", שקראנו בשבוע שעבר, מסתיימת בתוכן פסימי:

"והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה, והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה". (דברים כ"ח, סח)

מלבד עצם העונש שבחזרה למצרים ובמכירה לעבדות, משמעותו של עונש זה היא ביטול יציאת מצרים, ולכן - ביטול הברית שנכרתה בין הקב"ה לבין עם ישראל. לאחר שהקב"ה מבטל את יציאת מצרים ומחזיר את המצב לקדמותו - מצבם של ישראל הוא לכאורה משולל תקווה, ולכן התורה מסיימת בו את הפרשה. האמנם כך הדבר? הייתכן שקיימת אפשרות שהקב"ה ישיב את עם ישראל למצרים ולא יגאל אותם משם לעולם?

למעשה, פרשת התוכחה שבפרשת "כי תבוא" מעוררת קשיים רבים נוספים. אחד ההבדלים הבולטים בין פרשה זו לבין פרשת התוכחה של "בחוקותי" הוא סדר הקללות: הקללות של פרשת "בחוקותי" הן מדורגות, ואילו הקללות של פרשת "כי תבוא" אינן מדורגות. בפרשת "בחוקותי", אם עם ישראל ממשיך ללכת עם הקב"ה בקרי - אף הקב"ה הולך עמו בקרי. בפרשת "כי תבוא", לעומת זאת, לא נאמר שאם עם ישראל יתקן את דרכיו המצב יחזור לתקנו¹. יתר על כן: חלק מהפסוקים שבפרשת "כי תבוא" מזכירים במפורש עונש תמידי (כגון: "והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם"). מפרשה זו נראה, שאם עם ישראל מפר את הברית שבינו לבין הקב"ה - ברית זו מופרת גם מבחינת הקב"ה, והוא אינו מקיים אותה יותר.

אמנם, למרות פסוקי הסיום שבסוף פרשת התוכחה שב"כי תבוא", ברור לחלוטין שפרשה זו ממשיכה בפרשת ניצבים. בתחילת פרשת ניצבים מזכירה התורה ברית ואלה:

"ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת". (כ"ט, יג)

נראה, שהאלה היא רשימת הארורים שנאמרה לישראל בהר עיבל, והברית היא פרשת התוכחה. בתחילת פרשתנו נאמר שאם אדם בודד יטעה לחשוב שהוא יכול לעבור על איסורי התורה בלי לקבל עונש - אדם זה יובדל מכל שבטי ישראל, ויענש לבדו בכל הקללות שפורטו באריכות בפרשת התוכחה. על כרחנו, יש להסביר שפרט זה הוא המשך הברית שנכרתה עם עם ישראל: הברית שב"כי תבוא" עוסקת בחטאי

1 יש בפרשה מספר פסוקים המסבירים את הסיבה לעונשים ("תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה ובטוב לבב" וכו'), אולם פסוקים אלו אינם מציעים אפשרות לחייון המצב אלא רק מסבירים מדוע הגיע מצב זה.

תבוא", הקללות מתוארות בנפרד מהחזרה בתשובה, כדי להדגיש שהתשובה היא חסד של הקב"ה ולא עניין מובטח. לאחר קריאת פרשת בחוקותי, עם ישראל עלול לחשוב שהוא רשאי לחטוא מעט ולקבל עונש ואחר כך לחזור בתשובה. בפרשת "כי תבוא" ברור שהחטא עלול לגרום להפרת הברית, ולאחר שהברית הופרה - אי אפשר יהיה להשיב את המצב לתקנו². כדי להדגיש נקודה זו, מסיימת התורה את פרשת הקללות בפסוק סיום, החותם את פרשת הברית ומציין שהיא הופרה והתבטלה.

אמנם, שערי התשובה אינם ננעלים גם לאחר הפרת הברית וביטולה. באופן ברור ביותר, תהליך החזרה בתשובה מוצג כאן כחתימה תחת כסא הכבוד - כתהליך שבאופן רגיל לא יכול היה להתקיים. לאחר שפרשת הקללות הסתיימה, הברית עם הקב"ה התבטלה ולכאורה אין לעם ישראל עוד סיכוי - עדיין אפשר לשוב בתשובה ולכונן את הברית מחדש³.

סיומו של נאום המצוות

פרט להיותה השלמה של פרשת הקללות, תחילת פרשת ניצבים משמשת בכובע נוסף: זהו הסיום והסיכום של החלק המרכזי של ספר דברים - נאום המצוות, שבו תיאר משה את המצוות שבני ישראל חייבים לקיימן, ובסופו הופיעה הברית שנכרתה על מצוות אלו. תחילת פירוט המצוות מצויה בראשית פרשת ראה, שם גם מצוי האזכור לברכה והקללה בהר גריזים, אך ניתן להרחיק את תחילתו של נאום המצוות עד תחילת פרק ה', שם החל משה להציג את כל המצוות והקדים להצגה זו את סיפור מתן התורה. בראשית הנאום - בפרק ה' - משה הדגיש שמתן תורה היה לפני בני ישראל ולא לפני אבותיהם, ובסיום אותו נאום - בפרשת ניצבים - מודגש שהברית לא נכרתה רק עם אותו דור אלא גם עם בניהם אחרים. אף פתיחת פרק ה' דומה לפתיחת פרק כט.

הזכרנו בעבר, שכבר בתחילת פרשת עקב מופיעות קללה וברכה, אך הקללה היא משנית כיוון שלפני חטא העגל אין צורך לפרט את האפשרות שבני ישראל יחטאו. מלבד עצם הקללה והברכה, קיימת גם הקבלה תוכנית בין פרשת עקב לבין פרשתנו⁴: בפרשת עקב נאמר שהקב"ה עינה את בני ישראל כדי ללמדם ש"לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם", ואף בפרשתנו נאמר "לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני ה' אלוקיכם". בדומה לכך, בפרשת עקב נאמר שבני ישראל אינם צריכים לפחד מפני הגויים החזקים, ובפרשתנו מזכיר משה

ישראל מסלקת את בני ישראל מעליה בשל חטאיהם - כך היא גם גורמת להם לחזור בתשובה ולשוב אליה.

התשובה הכפולה

בפרשתנו, מתארת התורה פעמיים את שיבת בני ישראל אל ה':

"והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' א-להיך שמה: ושבת עד ה' א-להיך ושמעת בקלו... ושב ה' א-להיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' א-להיך שמה... ומל ה' א-להיך את לבבך ואת לבב זרעך, לאהבה את ה' א-להיך..."

ואתה תשוב ושמעת בקול ה', ועשית את כל מצותי אשר אנכי מצוך היום: והויתרך ה' א-להיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה...".
(ל', א-ט)

ניתן היה להסביר שהתורה מתארת כאן תהליך הדרגתי של חזרה בתשובה: עם ישראל ישוב אל ה', ה' ימול את לבבו ויטיב את מצבו, ושוב עם ישראל ישמע בקול ה' וה' יטיב את מצבו. לאחר שעם ישראל יתחיל את תהליך התשובה - הקב"ה יסייע לו וימול את לבבו כדי לשפר את מצבו הרוחני, וכתוצאה מכך ישתפר גם מצבו החומרי. למעשה, תשובה זו קשה, שכן קשה לראות מהו השיפור שחל בהתנהגות בני ישראל לאחר שהקב"ה מל את לבבם, וקשה למצוא גם שיפור חומרי במצבם של בני ישראל לאחר שהם שבים ושומעים בקולו בפעם השנייה.

ייתכן להציע פרשנות שונה. נראה, שהתורה מציעה כאן שתי אפשרויות של חזרה בתשובה כאשר כל אפשרות פותחת במלים דומות. חלקה הראשון של הפרשה מתייחס לסיום הקללות - כאשר עם ישראל נמצא בגלות, ומתוך הגלות הוא שב אל ה'. כאמור לעיל, שהיית עם ישראל בגלות היא מצב המסמל את הפרת הברית בינו לבין הקב"ה, ולכן תיקון המצב זוקק את החזרת עם ישראל לארצו ואת כריתת הברית מחדש. בקבוצה הראשונה של הפסוקים, התורה מתארת את קיבוץ הגלויות, את הטבת המצב בארץ ואת כריתת הברית המחודשת (המסומלת על ידי ערלת הלב). באפשרות זו קיימת תחילה שיבה לד' ורק אחר כך שמיעה בקולו.

בהמשך, מתארת התורה תסריט נוסף, של חזרה בתשובה לפני הגלות. במקרה זה, הברית עדיין לא הופרה בצורה מוחלטת (שכן יציאת מצרים לא התבטלה), ולכן גם אין צורך בכריתת ברית מחודשת. בתסריט זה, לאחר שעם ישראל חוזר בתשובה - הוא אינו צריך לשוב אל ה', שכן הוא מעולם לא התרחק ממנו, ועליו רק לחזור ולשמוע בקולו. לאחר שעם ישראל שומע בקול ה' - הקב"ה מקיים את חלקו בברית, ומצבו החומרי חוזר להיות טוב כשהיה.

ניתן, אפוא, לסכם שההבדל המהותי בין הקללות שבפרשת בחוקותי לבין הקללות שבפרשת כי-תבוא הוא אופן הצגת הדברים. ב"בחוקותי", הקללות מתוארות בהדרגה הולכת ומחריפה, ולצידן מתוארת אפשרות החזרה בתשובה. ב"כי

2 כמו בכל חוזה, שלאחר שצד אחד הפר אותו - הצד השני אינו חייב לשומרו.

3 התורה סיימה את פרשת הקללות בסוף פרשת כי-תבוא, ולא בסוף פרק כ"ט (לאחר הגלות ושמתת האדמה), כדי לקשר בין ביאת הנכרי מארץ רחוקה לבין שיבת בני ישראל בתשובה (כפי שהסברנו לעיל, שביאת הגוי היא הסיבה לחזרה בתשובה), וכן כדי להבהיר שאם אחד מבני ישראל יפר את הברית - הקב"ה לא יבטל אותה, כל עוד העם כולו שומר עליה. כדי להדגיש אפשרות זו התורה הביאה פסוק סיכום בסוף הפרק ("הנסתרות...").

4 אף המבנה דומה, שכן בפר' עקב קיימים פסוקים המבדילים בין הברכה והקללה ואצלינו יש פסוקים המבדילים בין העונש ובין החזרה בתשובה. תוכן פסוקים אלו מקביל כפי שהרחבנו בפנים

לישראל שהם ניצחו את סיחון ועוג, כדי להוכיח להם שאין צורך לפחד מפני הגויים⁵.

כדי שעם ישראל יחזור בתשובה - עליו להסיק מסקנות ממהלך ההיסטוריה. אדם שלבו ערל - לא יחזור בתשובה אפילו אם הקב"ה יכה אותו שוב ושוב. לעיל הסברנו, שבני ישראל עתידים לחזור בתשובה בשל הסקת המסקנות מההיסטוריה: לאחר שה"דור האחרון" והנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה יראו את מכות הארץ ואת תחלואיה, הם יבינו שהקב"ה העניש את הארץ מפני שבני ישראל חטאו לו. ערב הכניסה לארץ, משה מדגיש לבני ישראל שעליהם ללמוד על הנהגת ה' מהאופן שבו הוא פועל בהיסטוריה, בדיוק כפי שעד כה הם למדו על הנהגת ה' מכך שהוא שמר עליהם ומהניסים שאירעו להם במדבר.

נקודה זו מהווה גם נקודת פתיחה חשובה לפרשת האזינו, שהרי כל שירת האזינו אינה עוסקת אלא בפעולת הקב"ה בהיסטוריה ובשאלה מה פשר אירועים מסויימים שקרו לבני ישראל. רק אם עם ישראל ישכיל להתבונן בצורה נבונה על מהלכי הקב"ה בהיסטוריה - הוא יוכל לשקם את הברית בינו לבין הקב"ה לאחר שזו התבטלה, ולשוב בתשובה שלמה לה'.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב מאיר שפיגלמן, תשס"ג *

* בית המדרש הירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.vbm-torah.org/hebweb> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הירטואלי: 02-9931456 שלוחה 5 *
* דואל: YHE@etzion.org.il *

parasha@herzog.ac.il - לתגובות

5 סיבה נוספת לכך שמשה מזכיר את הניצחון על סיחון ועוג היא כדי להדגיש שהכניסה לארץ כבר החלה, ולפיכך הברית בין בני ישראל והקב"ה כבר חלה. מסיבה זו, משה גם מזכיר שארץ סיחון ועוג ניתנה לנחלה לכמה משבטי ישראל.